

LEKEN- EERSTEHULPVERLENERS IN DE CALAMITEITENHULPVERLENING

Bij de grote gecombineerde rampenoefening 'Bonfire' in april 2005 in de Amsterdam ArenA was geen rol voor de leek- Eerstehulpverlener voorzien. Ook in de evaluatiebijeenkomsten werd de toon gezet door de vertegenwoordigers van de professionele en ambtelijke diensten. Een goede reden voor Het Oranje Kruis om de traditionele voorjaarsstudiedag op 22 april te wijden aan de plaats van de leek in de calamiteitenhulpverlening.

(In verschillende artikelen in Reddingwezen is aandacht besteed aan het verloop van de oefening en aan de reacties van de EHBO- organisaties.)

De aanleiding voor de keuze van het thema werd verwoord in het welkomstwoord van Rob Vrenken, voorzitter van Het Oranje Kruis: het bij de professionele hulpdiensten ogenschijnlijke gebrek aan kennis van en respect voor de kwaliteiten en tekortkomingen van de Eerstehulpverlener enerzijds; anderzijds het gebrek aan inzicht bij de lekenorganisaties in de randvoorwaarden waarmee de calamiteitenbestrijding te maken heeft.

Dit thema was het onderwerp van een onderzoek door het instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement COT in samenwerking met de Regionale Brandweer Amsterdam en Omstreken ¹. De heer Bart Boon, Senior Adviseur Expertisecentrum Voorbereiding Crisisbeheersing van de Regionale Brandweer Amsterdam, ging in op de opzet van het onderzoek, de conclusies en de vertaling daarvan in het voorgenomen beleid onder de titel

(Zelf)redzaamheid: een toegevoegde waarde bij crisisbestrijding.

Doel van het onderzoek van het COT was het verkrijgen van inzicht in het handelen van de burger, zodat daar bij de (planning van de) crisisbeheersing rekening mee kan worden gehouden. De onderzoeksvragen waren

- Wat doet de burger om zich op crises voor te bereiden en
- Hoe handelt een burger tijdens een crisis?

Uit het onderzoek bleek dat onderscheid moet worden gemaakt tussen "redzaamheid" (hulpverlening aan anderen) en "zelfredzaamheid" (activiteiten ter zelfbescherming). Voorts bleken een aantal mythen rond het optreden van burgers onder crisissomstandigheden te kunnen worden doorgeprikt:

- De burger raakt in paniek;
- de burger is hulpeloos;
- de burger gaat plunderen.

Deze mythen spelen een grote rol in de optiek van overheden en professionele hulpverleners. De overheden besteden nauwelijks aandacht aan het faciliteren van zelfredzaamheid en betrekken vrijwilligers niet in de planvorming, ondanks het gegeven dat in het eerste uur na een incident nauwelijks sprake is van een gecoördineerde hulpverlening: burgers helpen burgers.

De resultaten van het onderzoek kunnen een belangrijke rol spelen bij de bewustwording van de beleidsmakers en uitvoerende instanties ten aanzien van crisisbeheersing: in de aanloop naar een gecoördineerde hulpverlening kunnen burgers, of ze nu toevallig aanwezig zijn of zichzelf aanbieden, een essentiële rol vervullen, met name op het gebied van

¹ Zie Reddingwezen 1 (februari 2005).

levensreddende handelingen. Zodra sprake is van coördinatie zullen burgers van het rampterrein worden verwijderd, maar dat betekent niet dat ze niet elders productief kunnen worden ingezet. Uiteraard zijn er situaties waarin aanwezigheid van burgers ongewenst is, bij voorbeeld wanneer speciale training of hulpmiddelen, zoals beschermende kleding, vereist zijn.

Op grond van de resultaten van het onderzoek bevordert de Regionale Brandweer Amsterdam actief dat de bijdrage van burgers aan crisisbestrijding een vaste plaats krijgt in de beleids- en planvorming. Hiertoe worden onder meer themabijeenkomsten belegd om de professionals te informeren over de mogelijkheden en beperkingen van burgers; vrijwilligersorganisaties worden betrokken bij de planvorming en, waar mogelijk, de oefeningen. Daarnaast wordt bekeken hoe de burger in geval van een calamiteit kan worden geïnformeerd.

De boodschap van de heer Boon was niet mis te verstaan:

“Burgers kunnen een essentiële bijdrage leveren aan de crisisbestrijding. Overheid: bied die kans! Burger: grijp die kans!”

Hoe een en ander er in de praktijk uit zou kunnen zien was het onderwerp van de tweede spreker. De heer Rob Vrenken was als Regionaal Geneeskundig Functionaris regio Amsterdam nauw betrokken bij de hulpverlening na de cafébrand in Volendam op 1 januari 2002:

Calamiteiten en lekenhulpverlening.

Er zijn enkele essentiële verschillen tussen de professionele - en lekenhulpverleners De professionals

- zijn opgenomen in een bekende structuur;
- zijn bereikbaar, beschikbaar en inzetbaar;
- krijgen een intensieve opleiding en zijn voorzien van vervoer, een passende uitrusting en communicatiemiddelen;
- worden aangestuurd.

De leek

- kent geen structuur en opereert zelfstandig;
- werkt met eenvoudige middelen;
- is aanwezig en dus direct inzetbaar;
- kan betrekkelijk eenvoudig worden opgeleid om passende hulp te verlenen en zich op een rampterrein te ‘gedragen’.

Lekenhulpverlening is dus meteen en vaak grootschalig voorhanden en biedt basiszorg met eenvoudige middelen. Voor langdurige, specialistische inzet of inzet onder gevaarlijke omstandigheden is professionele hulpverlening nodig.

Hoe kwam een en ander tot uiting in de hulpverlening in Volendam?

De omstandigheden waren ongunstig: 245 slachtoffers met dikwijls ernstige brandwonden en inhalatietraumata. 14 van hen overleden, waarvan 4 op het rampterrein. 88 patiënten hadden ernstig letsel, 143 minder ernstig letsel. De locatie was moeilijk bereikbaar, het was koud en de bezettingsgraad van de hulpverleningsdiensten en ziekenhuizen was in de Nieuwjaarsnacht relatief laag. Achteraf moest worden vastgesteld dat de informatievoorziening omtrent de omvang van de ramp en de aard van de verwondingen slecht was, mede door de overbelasting van de communicatienetwerken.

In die omstandigheden zijn de Volendammers aan de slag gegaan: uiteindelijk zijn ruim 70 EHBO'ers en 6 huisartsen actief geweest. Zij hebben slachtoffers opgevangen in cafés en woonhuizen, wonden gekoeld en behandeld en slachtoffers vervoerd naar ziekenhuizen. De conclusie in de verschillende evaluatieverslagen was dan ook unaniem: de EHBO'ers waren

“helden van het eerste uur”; de inzet en expertise van de lokale EHBO- organisatie is van groot belang geweest.

Uit de evaluatie is gebleken dat de rol van vrijwilligers en huisartsen in de GHOR onmisbaar is en nader uitgewerkt dient te worden. De gebruikte methoden waren goed. tegelijkertijd is gebleken dat de samenwerking tussen leken en professionals matig was en dat de lekenhulpverlening aansluiting op de professionele hulpverlening miste.

De belangrijkste conclusie was evenwel dat een belangrijk deel van de – al dan niet vermeende – bezwaren tegen de inzet van leken opgeheven kunnen worden:

- De leek is gemotiveerd om zichzelf in de GHOR- methodiek te laten trainen;
- het is mogelijk om structuren en procedures te ontwikkelen waardoor leken alarmeerbaar en herkenbaar kunnen worden gemaakt, zodat inpassing in een georganiseerd verband mogelijk wordt.

Niet voor niets pleiten alle evaluatierapporten voor een EHBO- opleiding voor iedereen.

Een voorbeeld van inpassing van ‘leken’ in de calamiteitenhulpverlening wordt gevormd door de zogenaamde SIGMA- teams: Snel Inzetbare Groepen voor Medische Assistentie. De heer Patrick Logister, Adviseur Geneeskundige Hulpverlening & Eerste Hulp van het Nederlandse Rode Kruis, beschreef de rol van het Rode Kruis bij ongevallen en rampen.

Vrijwilligers in de georganiseerde hulpverlening: de SIGMA- teams

Het Nederlandse Rode kruis is opgericht in 1867. Anno 2006 kent het 350 plaatselijke afdelingen waarin ruim 33.000 vrijwilligers actief zijn. In de calamiteitenhulpverlening houdt het NRK zich bezig met medische assistentie, opvang en verzorging van slachtoffers en verwanteninformatie, een en ander aanvullend op de hulpverlening vanwege de overheid.

De uitgangspunten voor de geneeskundige hulpverlening zijn

- geneeskundige hulp bij ongevallen en rampen is opgeschaalde reguliere zorg;
- het streven is om zo lang als mogelijk is maximale zorg te garanderen voor elk slachtoffer.

Bij de activiteit Medische Assistentie zijn ongeveer 1.200 vrijwilligers betrokken; 43 geneeskundige eenheden, bestaande uit een tweetal voertuigen met uitrusting en 8 bemanningsleden. Deze vrijwillige bemanningsleden zijn afkomstig uit afdelingen van het NRK, maar ook uit EHBO- verenigingen; hun positie is geregeld in het zogenaamde Convenant tussen het Rode kruis en de koepelorganisaties van de EHBO- verenigingen.

De taken van de SIGMA- vrijwilligers zijn

- assisteren bij de hulp aan slachtoffers waarvan een behandeling binnen zes uur noodzakelijk is (T1 en T2);
- assisteren bij de bewaking van gestabiliseerde slachtoffers in de categorieën T1 en T2;
- (assisteren bij de) eerstehulpverlening aan slachtoffers die geen directe medische behandeling behoeven (T3).

De vrijwilligers krijgen een intensieve opleiding en training². Om als vrijwilliger deel uit te maken van een geneeskundige eenheid moet men beschikken over het diploma Eerste hulp van Het Oranje Kruis en de module Verbandleer en Kleine Ongevallen; men moet in staat zijn binnen 30 minuten op de opkomstplaats te zijn en fysiek in staat zijn een 8-urige dienst te draaien. Tenslotte moet de werkgever akkoord gaan.

² deze wordt uitgebreid behandeld in de presentatie van de heer Logister die op de website www.ehbo.nl kan worden bekeken.

Het NRK heeft ten aanzien van de SIGMA- organisatie te maken met de bekende problemen rond vrijwilligersinzet:

De instroom is beperkt. De vrijwilligers zijn geen professionals, terwijl de lat behoorlijk hoog wordt gelegd: het is dus moeilijk voldoende niveau te bereiken. Tenslotte wordt betrekkelijk weinig beroep gedaan op de inzet (in 2005 8 maal), zodat weinig straatervaring kan worden opgedaan en de motivatie moeilijk op peil kan worden gehouden.

Een drietal punten zijn voor een doeltreffende calamiteitenhulpverlening van belang:

- Leer zo veel mogelijk mensen snel en doeltreffend alarmeren, zodat de georganiseerde hulpverlening zo snel mogelijk op gang komt.
- Leer zo veel mogelijk mensen eerste hulp te verlenen/ levensreddende handelingen te verrichten, zodat er altijd en overal eerstehulpverleners aanwezig zijn.
- Leer eerstehulpverleners samen te werken.

Na de lunchpauze, waarin een SIGMA/ geneeskundige eenheid kon worden bezocht, was het woord aan de koepelorganisaties van de EHBO- verenigingen, vertegenwoordigd door de heer Adrie Koole, lid van het hoofdbestuur van de Koninklijke Nederlandse Vereniging EHBO.

De leek als Eerste Hulpverlener bij calamiteiten.

De heer Koole verwoordde de teleurstelling onder de EHBO- organisaties over het feit dat zij geen rol hadden kunnen spelen in de oefening Bonfire. Deze teleurstelling was kenbaar gemaakt in een brief aan de minister van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties. Deze brief had wel tot gevolg dat de minister de EHBO- organisaties uitnodigde voor een verkennend gesprek; dit gesprek heeft inmiddels in een beperkte samenstelling plaatsgehad en zal worden vervolgd met een overleg met alle koepelorganisaties.

De koepels zien wel degelijk een plaats voor de EHBO'er, de getrainde leek, in de voorbereiding op en hulpverlening na een calamiteit. Zij zien het als hun taak om te zorgen dat zoveel mogelijk mensen worden opgeleid, dat zij in staat worden gesteld hun competentie te onderhouden en dat zij worden voorbereid op optreden onder rampomstandigheden. In dit kader bestaat onderscheid tussen de hulpverlener die bij het incident aanwezig is en daar spontaan en onvoorbereid hulp verleent en degene die in de buurt is en besluit naar het rampterrein te gaan om zijn diensten aan te bieden. Deze laatste vrijwilliger is niet geheel onvoorbereid en heeft soms de mogelijkheid om hulpmaterialen etc. mee te nemen.

De laatste spreker was de heer Hans Groen in't Wout, wethouder te Alphen aan den Rijn met het veiligheidsbeleid in zijn portefeuille en tevens voorzitter van EHBO Nederland: bij uitstek degene die zicht heeft op de mogelijkheden en beperkingen van vrijwilligers/ lekenhulpverleners ten aanzien van de calamiteitenbestrijding.

Het gemeentelijk rampenplan en de eerste hulpverlener

Na een uiteenzetting over de achtergronden en uitgangspunten van het gemeentelijk rampenplan³ ging de heer Groen in 't Wout in op de bijdrage die vrijwilligers en leken kunnen bieden.

Deze is met name waardevol in de eerste fase na het incident, waarin nog geen sprake is van gecoördineerde, opgeschaalde professionele hulpverlening. In die situatie is het van cruciaal belang dat de aanwezigen in staat zijn levensreddende handelingen te verrichten; te denken valt aan het stelpen van ernstige bloedingen, het koelen van brandwonden en

³ zie de integrale tekst van de heer Groen in 't Wout op www.ehbo.nl

reanimatie. Het belang van een EHBO- opleiding voor zoveel mogelijk mensen is dan ook duidelijk. Het is van even groot belang dat degene die als eerste hulpverlener actief is zich bewust is van het feit dat na verloop van tijd de professionals de hulpverlening overnemen. Dat betekent niet dat er dan geen enkele rol meer voor de leek is weggelegd: ook buiten de directe rampplek is behoefte aan mensen die slachtoffers opvangen, hand- en spandiensten verrichten, enzovoorts. Professionele hulpdiensten kunnen en moeten zich voorbereiden op deze vorm van assistentie. Zij moeten zorgen voor een vorm van “vrijwilligers- coördinatie” ter plaatse, maar ook voor overleg met en voorlichting aan de burgers, bij voorkeur via hun EHBO- verenigingen. De gemeente Alphen aan den Rijn erkent in haar rampenplan nadrukkelijk deze rol voor leken- hulpverleners in de beginfase van de calamiteitenhulpverlening.

Nog lang niet in alle gemeenten is men zo ver. De heer Groen in 't Wout adviseert de EHBO-organisaties om hun gemeentebestuur actief te benaderen om de mogelijkheden van de leken- hulpverleners onder de aandacht te brengen en hun diensten aan te bieden. Het helpt als er sprake is van een subsidierelatie: vanuit het principe “voor wat hoort wat” zijn de subsidiegevers mogelijk wat meer geneigd om een tegenprestatie van de EHBO organisatie te waarderen.

Discussie

Onder leiding van de heer Vrenken ontspon zich vervolgens een levendige discussie. Hij stelde met veel waardering vast dat vandaag voor het eerste vanuit de wereld van de professionele hulpverlening erkenning werd uitgesproken van de waarde van lekenhulpverleners in de calamiteitenhulpverlening.

Verschillende aanwezigen beschreven projecten en samenwerkingsverbanden in hun eigen regio. Zij allen bepleitten met klem meer eenheid in EHBO- land en een betere samenwerking tussen de verschillende organisaties.

En hoe nu verder?

Mevrouw de Regt, beleidsmedewerker bij de Directie Brandweer en GHOR van het Ministerie van BZK, liet blijken het programma zeer serieus te hebben gevolgd. Dat zal zeker invloed hebben op de voortgang van het overleg van de EHBO- koepels met het ministerie. Het Oranje Kruis speelt in deze een coördinerende rol en zal zorgen dat zo veel mogelijk betrokken instanties, politici, enzovoorts worden geïnformeerd.

Bij beleidsmakers en professionals begint het begrip en waardering voor de inbreng van leken- hulpverleners bij calamiteiten zichtbaar te worden. Het is aan de EHBO- organisaties (koepels, plaatselijke verenigingen en Het Oranje Kruis) om te zorgen voor zo veel mogelijk competente hulpverleners en om zichzelf in het juiste licht te presenteren.